

*Тетяна Сіваш,
студентка магістратури
заочної форми навчання
ВДПУ ім. М. Коцюбинського,
наук. кер. – канд. філол. наук,
проф. Литовченко В.М.*

В.О.СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО РОЗВИТОК СЛОВЕСНОЇ ТВОРЧОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України особливого значення набуває формування всебічно розвиненої, соціально активної особистості, здатної до примноження матеріальних і духовних скарбів суспільства. Це знайшло відображення в державних національних програмах «Освіта: Україна ХХІ століття», «Діти України», в законах «Про освіту», «Про загальну середню освіту», в «Національній доктрині розвитку освіти».

Особлива роль у формуванні творчої особистості учня належить початковій школі. Адже саме молодший шкільний вік визначається психологами і педагогами як «період нижчої вікової межі креативного поля», тобто початковим у становленні творчої особистості людини. Для учнів молодшого шкільного віку творча діяльність стає природною і необхідною формою пізнання матеріально-предметного світу, вона виявляє резерви особистості, нові шляхи власного удосконалення.

Саме тому всю педагогічну спадщину В.О.Сухомлинського пронизує наскрізна ідея: потрібно завжди підтримувати те духовне начало, що є в кожній дитині від народження, розвивати його. Василь Олександрович називав творчість могутнім стимулом духовного життя людини. «Творчість – потреба, в якій людина знаходить щастя. Без творчості, без одухотвореності процесом і результатами творення духовних цінностей неможливо уявити життя дорослої людини, а тим більше дитини. Творчість – та жива вода, що вливає свіжі сили в душу учня, допомагаючи долати труднощі», – писав він у праці «Духовний світ школяра» [1, 278]. Творчість – вершина духовного життя людини, показник найвищого ступеня розвитку її інтелекту, почуттів, волі. Її значення в духовному житті підростаючого покоління важко переоцінити. Творчість є діяльністю, в яку людина вкладає частку своєї душі; і чим більше вона вкладає, тим багатшою стає її душа. Крім того, творчість однієї людини благотворно впливає на тих, хто знаходиться поруч. У праці «Методика виховання колективу» педагог наголошував: «Одухотворення й натхнення однієї особистості породжує одухотворення й натхнення в душах інших людей. Творчість – це незримі ниточки, що об'єднують серця людей» [2, 507].

В.Сухомлинський довів значення творчої діяльності у духовному житті дитини, у її навчанні й вихованні, обґрунтував важливість і необхідність залучення школярів до творчості: «Кожна людина вже в роки дитинства й особливо в отрочстві й ранній юності повинна досягнути щастя повноти свого духовного життя, радості праці й творчості» [4, 73]. Видатний педагог запевняв, що можливості для творчості безмежні. У житті дітей чільне місце, на його думку, має посісти творчість словом. Завдяки їй діти стають чутливими до найтонших засобів впливу – до слова і до краси. Саме словесну творчість Василь Олександрович вважав високоефективним засобом духовного розвитку дитини, джерелом натхнення в оволодінні мовою, мовленнєвою культурою. Тому педагог широко застосовував у навчанні дітей Павлівської школи саме словесну творчість. Досвід такої роботи знаходимо у багатьох працях педагога-новатора, передусім у монографіях «Серце віддаю дітям» і «Павлівська середня школа», що містять багато корисних і цінних порад щодо організації творчої діяльності учнів, зокрема молодших школярів.

В.О.Сухомлинський був переконаний, що рідне слово – це найважливіший, найдієвіший засіб облагороджування душі дитини, її почуттів, переживань, думок. Слово повинно ввійти в душу дитини, стати її надбанням. У ранньому віці в дитини повинна закарбуватися краса рідного слова, краса природи, що її оточує. Педагог переконався, що

чим ближче діти до світу – джерела думки і слова, – тим багатшою і виразнішою буде їхня мова, тим краще вони володітимуть словом як у усному, так і писемному мовленні.

А тому Василь Олександрович водив дітей у природу, де вони, побачивши її надзвичайну красу, сприймали найтонші відтінки слова, через які ця краса залишалася в їхніх душах. У дітей з'являлося бажання передати свої почуття в маленьких творах про природу. Саме ці твори-мініатюри, на думку педагога, є найважливішою формою роботи з розвитку словесної творчості, адже вони є шабليною самостійного мислення, на якій дитина пізнає радість власної думки. Дитячі твори-мініатюри В.Сухомлинський розглядав як яскравий сплеск духовного прозріння особистості, оскільки творче натхнення, яке переживається в дитячі роки, розпочинається з того, що слово як духовне багатство особистості стає будівельним матеріалом, з якого дитина щось створює. Твори-мініатюри ставали першою сферою творчості, в якій діти утверджували власні здібності, пізнавали себе, переживали перші почуття гордості від того, що вони самостійно щось створили.

Твори школярів – результат великої й кропіткої роботи вчителя. Потрібно повести дітей до живого джерела думки і слова, добитися того, щоб уявлення про предмет, про явища навколишнього світу ввійшло через слово не тільки в їхню свідомість, а й у душу. Краса навколишнього світу, емоційно-естетичне забарвлення слова, його найтонші відтінки – життєдайне джерело дитячої творчості. Однак було б наївно чекати, що дитина під впливом краси навколишнього світу відразу складе твір. Творчість не приходить до дітей лише з натхнення. Творчості треба вчити. Дитина тільки тоді складе власний твір, коли почує яскравий, емоційний опис природи від учителя. Василь Олександрович добре це розумів. А оскільки готових зразків не було, почав створювати власні твори-мініатюри, яких написав понад тисячу.

Досвід показав, що діти можуть складати твори-мініатюри, бо сприйняття ними світу, краси рідної природи досить активне й гостре. Сама природа дитячого мислення схильна до творчості. Треба лише допомогти кожній дитині знайти потрібне слово для висловлення думки, побудови фрази. «Дитина навчиться складати твір тільки в тому разі, коли кожне слово перед нею – як готова цеглинка, якій заздалегідь приготовлене місце. І діти вибирають ту єдину цеглинку, яка підходить у цьому випадку. Вони не можуть взяти перше-ліпше слово. Це не дозволяє їм зробити емоційно-естетична чутливість» [5, 206].

Для розвитку свої творчих задатків дитина має писати про бачене, відчуте, пережите, бо саме з нього вона черпає логіку викладу, систему розповіді, правдиве слово. Василь Олександрович вважав, що без мислення, без почуття немає дитини, як і людини взагалі, а тому завдання школи – прищепити учням власне бачення світу, навчити їх мислити, відчувати. Це є першим кроком до творчості, це породжує потяг до розумової праці, бажання досягти незрозуміле.

У праці «Урок і знання» вчений пише: «Вкладайте у свідомість дитини живе, трепетне слово, дбайте про те, щоб воно не перетворилося на засушену квітку, а... раділо красі навколишнього світу» [6, 368].

Виняткового значення надавав видатний педагог умінню передавати думку, точно і образно розповідати про те, що нас оточує. Уже в перший рік навчання учні Павлицької школи усні й письмові маленькі твори на різноманітні теми. Слово для дітей стало засобом висловлення їхнього ставлення до краси навколишнього світу. За роки навчання в початкових класах кожен учень складав по 40-50 творів-мініатюр з особистих спостережень.

Працюючи з дітьми, В. Сухомлинський переконався, що лише той учитель, який сам добре володіє словесною творчістю, здатний розкрити перед учнями красу живого слова. «Творчість не приходить до дітей з якогось натхнення. Творчості треба вчити» [5, 206].

У ході роботи виявилось, що більшості вчителів не під силу написати власні твори-мініатюри. «І вчителі не винні в ньому, – зазначав В.О.Сухомлинський. – Це недолік наших педагогічних навчальних закладів, Де всього вчать, тільки не завжди того, що потрібно для школи». Василь Олександрович всіляко допомагав колегам, не шкодуючи власного часу і сил. Уміння вчителів складати казки та оповідання одразу ж відбилося і на вмінні дітей. Педагог згадує: «Спочатку діти повторювали мої власні твори, поступово вони переходили до самостійного опису картин пригоди, що схвилювали їх, – починався індивідуальний

процес дитячої творчості» [там же].

Учений доводив, що складати твори-мініатюри діти можуть навіть у період дошкільної підготовки. А записувати їх слід уже у третій чверті першого навчального року. Добра обізнаність Василя Олександровича з особливостями мовлення учнів дала йому змогу визначити оптимальний варіант творчих робіт. Наведемо деякі теми творів, що їх писали учні.

1-ий клас. *Шкільний сад. Квіти біля школи. Сутінки. Перша весняна квітка. Вечірня зоря.*

2-ий клас. *Літо і осінь. Журавлі в синьому небі. Їжачок готується до зими. Як зерно стає хлібом. Ласкавий вітерець.*

3-ій клас. *Слід сонечка. Осінь у саду. Перший сніг. Весняний дощ. Веселка.*

4-ий клас. *Ставок і річка (порівняння). Коли починається осінь. Сонячна галявина в лісі. Що посієш, те й пожнеш. Якою людиною я хочу стати. Куди відлітають лелеки.*

Педагог радив використовувати такий ефективний засіб навчання, як зразок письмового твору. Хай це буде «повнометражний» твір чи твір-мініатюра – не має значення. Василь Олександрович спочатку разом з дітьми складав твір, допомагав створити образ, сформулювати думку, розгорнути сюжет, а згодом заохочував їх до творчості готовими зразками.

Не меншого значення В.Сухомлинський надавав і літературі, роботі над художніми образами та засобами художньої виразності у творі. «Література вчить жити, стає; підручником життя завдяки тому, що сприймання художнього образу пробуджує естетичні і моральні почуття в їх тісній єдності» [3, 235]. Вчитель має навчити не лише читати, а й сприймати, адже «сприймаючи найтонші відтінки думок і почуттів, учень проходить своєрідну школу почуттів» [3, 236].

Видатний педагог зазначав, що основою літературного твору є художні образи. Рівень осмислення всього твору залежить від того, як зрозуміють їх учні, тому важливо, щоб кожен значний художній образ розкривався правильно і глибоко, поєднувався у свідомості учнів з яскравою картиною [5, 208].

Змістовна, систематична, цілеспрямована робота над художніми образами та засобами художньої виразності у творах сприятиме виробленню правильного емоційного, логічного та змістовного мовлення. А саме виробленню чіткого, виразного літературного мовлення учнів і повинен добиватися кожен учитель. Потреба у цьому витікає з доконечної потреби домогтися того, щоб школярі мали смак до слова, загалом високу мовну культуру, яка є «дзеркалом духовної культури» людини.

Довершувати систему учнівської творчості повинно, на думку ученого, вироблення індивідуального стилю. Цьому сприяють, по-перше, добре усвідомлений словник; по-друге, сформоване чуття слова, здатність повністю відтворювати мовну ситуацію; по-третє, усвідомлення того, що ту саму думку можна висловити по-різному.

Таким чином, проблема розвитку словесної творчості школярів посідає одне з чільних місць у педагогічній спадщині В.Сухомлинського. Сьогодні важливо не загубити позитивного досвіду, напрацьованого видатним педагогом щодо цього надзвичайно актуального завдання сучасної української школи ХХІ століття.

Література:

1. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра // Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 1. – С. 209-400.
2. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу // Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 1. – С. 403-637.
3. Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа // Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 4. – С. 7-390.
4. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 1. – С. 55-206.
5. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 7-279.
6. Сухомлинський В.О. Урок і знання // Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 366-371.

Сіваш Т.Д. В.О. Сухомлинський про розвиток словесної творчості молодших школярів / Т.Д. Сіваш // Реалізація ідей В.О. Сухомлинського в практиці роботи сучасних освітніх закладів : Збірник матеріалів

регіональних педагогічних читань / Відп. за випуск : І.І. Козак, І.М. Лапшина, Л.В. Любчак. – Вип. 9. – Вінниця : ТОВ «Ландо ЛТД», 2013. – С. 198-201.